

SUKOBI UNUTAR SRPSKE STRANKE U AUSTRIJSKOJ POKRAJINI DALMACIJI 1897.-1902.

Tihomir RAJČIĆ
Split

UDK 329 (497.5 Dalmacija)
Izvorni znanstveni članak

Primljeno: 21. X. 1998.

U ovom radu autor ispituje sukobe u Srpskoj stranci u Dalmaciji u razdoblju od 1897. do 1902. Autor konstatira da su sukobi posljedica latentne unutrašnje podjele unutar Srpske stranke, na pripadnike liberalno-radikalne struje i na pripadnike konzervativne struje, a da im je neposredni povod bio nestanak čvrstog vodstva Save Bjelanovića, dugogodišnjeg vođe stranke. Pripadnici liberalno-radikalne struje svoja su stajališta iznosili u listu *Dubrovnik*, dok su konzervativci svoja gledišta iznosili u službenom glasilu stranke *Srpskom glasu*. Tijek sukoba se u radu izlaže kronološki, kako bi se što bolje prikazalo njegovo sazrijevanje, od prigušenih neslaganja, do otvorenih novinskih sukoba, kakvi su dotad bili karakteristični za odnose s hrvatskim tiskom. Ovo razdoblje polemika i sukoba na površinu je iznijelo neke osnovne probleme oko koji su se spomenute struje sukobljavale. Riječ je u prvom redu o pitanju utjecaja u vodstvu stranke i njenom glasilu *Srpskom glasu*. Usko u vezi s tim je i pitanje unutrašnjeg preuređenje i demokratizacije stranke, te pitanje liderskih ambicija najeksponiranijih predstavnika jedne ili druge struje. Od posebnog značaja bio je problem definicije srpske narodnosti u tadašnjoj Dalmaciji, što je predstavljalo glavnu ideološku osnovicu sukoba dviju navedenih struja. Ovi sukobi bili su se tijekom 1901. toliko zaoštrili da se govorilo i o podjeli stranke. Međutim skupštini stranke u Kninu, listopada 1901. donijela je izvjesne promjene i smirenje sukoba. Usprkos javnog otvorenog otpora liberalno-radikalne struje skupštini i njenim rezultatima, tijekom 1902. u Srpskoj stranci ne nalazimo sukobe. Oni će se, punom silinom, obnoviti tek sljedeće godine.

Djelovanje Srpske stranke u austrijskoj pokrajini Dalmaciji moguće je kronološki promatrati u dva razdoblja. U prvom razdoblju, od 1880. do 1897. glavnu riječ u Srpskoj stranci vodi Sava Bjelanović, ujedno i urednik *Srpskog lista* odnosno (od 1888.) *Srpskog glasa*. On je, slijedeći postavke Vuka Stefanovića Karadžića nastojao srpskom narodnošću obuhvatiti sve stanovništvo tadašnje Dalmacije. Prva programska teza kojom se pri tom koristio bila je "vjerska tolerancija", kao način da za srpski nacionalni pokret pridobije katolike. U tu svrhu često je isticao "kitu katolika" koji su se pridružili Srpskoj stranci i prihvatili srpsko nacionalno ime. S druge pak strane, Bjelanović i *Srpski glas* se služili jezičnim

kriterijem, izjednačavajući štokavski govor sa srpskim jezikom iz čega je opet proizlazilo da stanovnici tadašnje Dalmacije trebaju prihvatiti srpsko nacionalno opredjeljenje jer govore srpskim jezikom.

U drugom razdoblju, od Bjelanovićeve smrti pa do rascjepa u *Srpskom glasu* 1903. odnosno do njegova gašenja krajem 1904., nema u Srpskoj stranci čvrstog vodstva. Dolazi do, isprva prigušenih, ali kasnije i otvorenih sukoba, a postupno na vidjelo izlaze unutrašnje suprotnosti. Jasno se definiraju dvije struje, liberalno-radikalna i konzervativna, koje se sukobljavaju oko utjecaja u stranci.

Ovdje ćemo ispitati prvu fazu tih sukoba, od smrti Save Bjelanovića u ožujku 1897., do kninske skupštine Srpske stranke u listopadu 1901. Razvoj događaja tijekom 1903. i 1904. obradit ćemo u posebnom članku.

U ovom razdoblju karakteristično je da, isprva prigušeni, novinski sukob između *Srpskog glasa* (koji iznosi stavove konzervativnog krila) i lista *Dubrovnik* (koji iznosi stavove liberalno-radikalnog krila) postupno prerasta u otvoreni novinski rat, kakav je dotad bio karakterističan samo za polemike s hrvatskim listovima. Do (privremenog) smirenja sukoba dolazi, na već spomenutoj, skupštini Srpske stranke u Kninu.

Sukobe i polemike istražiti ćemo kronološkim redoslijedom te ćemo se osvrnuti na neke probleme kojima dosad nije posvećeno dovoljno pozornosti, a značajna su za bolje osvjetljavanje sukoba unutar srpskog nacionalnog pokreta u austrijskoj pokrajini Dalmaciji.

Dosadašnje znanstvene spoznaje

O Srpskoj stranci i njenom glasilu *Srpskom glasu*, a pogotovu o sukobima unutar Srpske stranke u Dalmaciji, u literaturi je malo pisano. Najviše se ovim pitanjem bavio Kosta Milutinović. U svojoj knjizi “Vojvodina i Dalmacija 1760-1914” on se pitanjem sukoba i rascjepa u *Srpskom glasu* i Srpskoj stranci ne bavi izravno. Ipak vrlo je uočljivo da od samog početka djelovanja Srpske stranke ističe dvije struje unutar nje. Zapravo opisuje Savu Bjelanovića kao idejnog začetnika i vođu srpskog nacionalnog pokreta u Dalmaciji, a nasuprot njemu Nikodima Milaša (tadašnjeg arhimandrita, a kasnijeg episkopa pravoslavne crkve u Dalmaciji) kao unutrašnju opoziciju. Bjelanovićevom djelovanju pridaje epitete kao “liberalizam”, “napredni duh” i slično dok Milaša smatra “natražnjakom” i “klerikalcem”. Milutinović dakle na samom početku srpskog pokreta uočava postojanje dviju struja, “liberalne” oko Bjelanovića i “klerikalne” oko Nikodima Milaša. U ovom djelu nema ni riječi o konkretnim događajima i sukobima što su uslijedili iza Bjelanovićeve smrti 1897.¹ U članku “O pokretu Srba katolika u Dalmaciji, Dubrovniku i Boki kotorskoj” Milutinović se osvrće i na razdoblje nakon Bjelanovićeve smrti. Govoreći o “Srpskom bratstvu”, organizaciji koja je trebala pridonijeti unutrašnjem sređivanju Srpske stranke, Milutinović vidi sukob između “pravoslavnih klerikalaca i Srba katolika i demokratskih elemenata”. Opisujući bit sukoba kaže: “S obzirom da je uprava bila u rukama levog krila i da je sam predsjednik bio Srbin

¹ Kosta MILUTINOVIĆ, *Vojvodina i Dalmacija 1760-1914.*, Novi Sad, 1973.

katolik, pravoslavni klerikalci i konzervativci bili su odlučno protiv uprave i činili su joj smetnje i teškoće na svakom koraku".²

Iz rečenoga dade zaključiti pisac i ovdje zastupa istu podjelu na "klerikalce" (koje ovdje preciznije naziva pravoslavnim i konzervativnim) dok drugu struju osim "demokratskom" naziva i "lijevom". Ni ovdje kao ni u prethodna dva djela Milutinović ne iznosi nikakve podatke o događajima unutar Srpske stranke u doba sukoba. Također treba reći da nam Milutinovićevi rezultati nisu bili od velike pomoći. Usprkos radu na izvornom materijalu, on iznosi velik broj neutemeljenih stajališta, koja padaju već prilikom čak i površne kritike. Stoga se u potpunosti slažemo s ocjenom koju je o Milutinoviću i njegovu radu izrekao Nikša Stančić.³

U nešto manjem obujmu, ali temeljitije, sukobima unutar srpskog nacionalnog pokreta u Dalmaciji, bavi se Tereza Ganza-Aras. U svojoj knjizi "Politika novog kursa dalmatinskih pravaša oko Supila i Trumbića", autorica se događajima unutar srpske stranke bavi u kontekstu analize cjelokupne političke situacije, koja je u tadašnjoj Dalmaciji dovela do stvaranja "novog kursa". Djelovanje Srpske stranke u to doba stavlja u kontekst sumnjičenja i progona od strane austrijske vlade, koja u kulturnim vezama Srba iz Monarhije, s onima izvan nje vidjela politički kontekst. S druge pak strane iznosi podatke o političkim porazima Srpske stranke, koji su uslijedili početkom XX. stoljeća što se u prvom redu odnosi na gubitak mandata u Dalmatinskom saboru (10 1895. na 6 1901.), gubitak vlasti u nekim općinama (Dubrovnik i Kotor), ali i na sukobe u stranci. Ganza-Aras u Srpskoj stranci vidi tri struje. Prvu, južnodalmatinsku u kojoj glavnu riječ vode Srbi katolici oko lista *Dubrovnik*, smatra eksponentom bankarskih i trgovačkih krugova koji su svoj poslovni interes vidjeli u vezi sa Bosnom i Hercegovinom, Srbijom i Crnom Gorom. Kao središnju figuru te struje ističe Antuna Fabrisa, Srbina katolika iz Dubrovnika, urednika istoimenog glasila Srpske stranke u Dubrovniku. Toj struji pripisuje najdosljedniji nacionalistički radikalizam jer je imala vrlo malo vjere u mogućnost života Srba u Monarhiji i jer konačno rješenje sudbine Srba vidi u akciji Srbije, koja bi Dalmaciju ili najmanje Dubrovnik i Boku priključila sebi. Drugu struju vezuje uz Krstu Kovačevića, zastupnika u dalmatinskom saboru. Ta je grupa prema autoričinim riječima eksponent sitnih trgovaca, obrtnika i inteligencije iz sjeverne Dalmacije. Osim njega uz tu grupu Ganza-Aras vezuje Špira Geruna i Nikolu Subotića, a njen politički profil opisuje kao oporbu prema Vladi i rad na unapređenju ekonomskih i kulturnih interesa Srba u Dalmaciji. Treću skupinu vidi okupljenu oko Nikodima Milaša, a smatra je eksponentom birokratskih elemenata, veleposjednika iz sjeverne Dalmacije i crkvenih krugova. Kao što vidimo riječ je o istoj struji koju je Milutinović nazivao "klerikalnom" i "konzervativnom". Ovu struju autorica smatra najslabijom iako formalno ima vodstvo u glasilu stranke, *Srpskom glasu*. Politiku ove struje sagledava u suradnji s Vladom i povremenim kompromisima s Narodnom hrvatskom strankom. Pored Milaša kao glavnog

² Kosta MILUTINOVIĆ, O pokretu Srba katolika u Dalmaciji, Dubrovniku i Boki kotorskoj. *Zbornik o Srbima u Hrvatskoj*, Beograd, 1989, str. 50

³ Nikša STANČIĆ, O knjizi Koste Milutinovića Vojvodina i Dalmacija 1760-1914.. *Časopis za suvremenu povijest*, Zagreb, 1974, str. 107-126.

predstavnik ove struje ističe Vujatovića, gradonačelnika Knina.⁴ Ovdje treba reći da ne možemo prihvatiti autoričino stajalište da su u sukobu u Srpskoj stranci praktično-politička pitanja bila najvažnija, već je bit sukoba bila ideološke naravi. Isto tako ne smatramo prihvatljivim ni stajalište o postojanju tri struje unutar srpskog nacionalnog pokreta u Dalmaciji.

Ovom temom, u manjoj mjeri, pozabavio se i Rene Lovrenčić u djelu "Geneza politike novog kursa". Pisac, govoreći o Srpskoj stranci u Dalmaciji, naglašava krizu koja je uslijedila nakon nestanka čvrstog vodstva Save Bjelanovića. Ističe i dvije struje, konzervativnu i radikalnu, čiji sukob uzrokuje nestabilnost u stranci. Prvu struju Lovrenčić vezuje uz sjevernu Dalmaciju. Kao glavne eksponente ove struje navodi Nikodima Milaša i Vladimira Simića. Glasilom ove struje smatra *Srpski glas*. Drugu skupinu pisac vezuje uz južnu Dalmaciju, a na njenom čelu vidi Dušana Baljka, Vladimira Trojanovića i Antonija Fabrisa. Glasilom ove struje smatra *Dubrovnik*. U razmatranju uzroka koji su ove dvije struje vodili u sukob Lovrenčić vidi činjenicu da prva struja srpstvo definira isključivo kroz pravoslavlje, dok druga predstavlja Srbe katolike, u Dubrovniku i pravoslavce u Boki. S druge pak strane pisac naglašava činjenicu da su Dubrovnik, a pogotovu Boka bili blizu Crne Gore, kao jednog od središta srpskog nacionalnog pokreta tog doba, što je uvjetovalo njihovu radikalnost; dok je sjeverna Dalmacija u tom smislu izdvojenija i manje sklona radikalizmu. Ovo se očituje naročito u odnosu prema Vladi i Narodnoj stranci, gdje je sjevernodalmatinska struja bila sklonija kompromisima. Vrhunac unutrašnjih sukoba Lovrenčić vidi tijekom 1901. kada među ovim strujama dolazi do izbornih sukoba u izbornim kotarevima sjeverne Dalmacije, gdje liberalno - radikalna struja, preko Baljka, Pugliesija i Petranovića pokušava nametnuti stranci vodstvo. Međutim, zbog velikog utjecaja pravoslavnog svećenstva, taj pokušaj nije uspio te je potkraj 1901. došlo do sastanka u Kninu na kojem je sačuvano jedinstvo stranke.⁵ Stajališta koja Lovrenčić ovdje iznosi najbliža su rezultatima koje smo dobili našim istraživanjem.

Mirjana Gross, baveći se u djelu "Vladavina Hrvatsko-srpske koalicije 1906.-1907." politikom "novog kursa" u Dalmaciji, donosi samo kratak osvrt na politiku srpske stranke.⁶

Sukobi i polemike u Srpskoj stranci

Prve sukobe i polemike unutar Srpske stranke u Dalmaciji, moguće je naći dosta prije razdoblja kojim ćemo se u ovom radu baviti. Naime na samom početku djelovanja Srpske stranke, Jovan Sundečić, tada poznati i priznati srpski pjesnik, istupio je u *Narodnom listu* protiv programa srpskog nacionalnog pokreta, kakvim ga je Bjelanović iznio u

⁴ Tereza GANZA-ARAS, *Politika "Novog kursa" dalmatinskih pravaša oko Supila i Trumbića*, Matica Hrvatska, Split, 1992, str. 114-119, 142-157.

⁵ Rene LOVRENČIĆ, *Geneza politike Novog kursa*, Institut za hrvatsku povijest, Zagreb, 1972, str. 121-140.

⁶ Mirjan GROSS, *Vladavina hrvatsko srpske koalicije 1906-07*, Institut društvenih nauka odjeljenje za istorijske nauke, Beograd, 1960, str. 161.

Srpskom listu. U polemici koja je zatim uslijedila, *Srpski list* je u svojim odgovorima izlazio izvan okvira političkih polemika i dolazio na teren osobnog razračunavanja sa Sundečićem.⁷

Druga polemika, koja je uslijedila nešto poslije, znatno je važnija za iščitavanje budućih odnosa u Srpskoj stranci. Naime, opet u *Narodnom listu*, protiv Bjelanovića i programa Srpske stranke istupio je arhimandrit Nikodim Milaš. Iako ova polemika nije ostavila dubljega traga na koherentnost Srpske stranke u tom trenutku, pokazala je postojanje jedne struje, koja će nakon smrti Save Bjelanovića igrati značajnu ulogu. Njena stožerna ličnost, upravo je Nikodim Milaš, koji je kao pravoslavni crkveni velikodostojnik bio pristalica teze o potpunom izjednačavanju srpske nacionalne pripadnosti i pripadnosti pravoslavnoj crkvi.⁸

U razdoblju neposredno nakon Bjelanovićeve smrti nije moguće naći ni traga otvorenim i javnim polemikama unutar Srpske stranke. Ipak relativno česte promjene glavnih urednika (5 u razdoblju od 1897. do 1901.) te zapažanja o pisanju *Srpskog glasa*, upućuju na postojanje sukoba oko utjecaja u stranci.

Za uredništva Aleksandra Mitrovića (druga polovica 1897. do 1899.) moguće je uočiti prevlast konzervativne struje u Srpskoj stranci i *Srpskom glasu*. O tome najbolje svjedoči članak "Srbi triju vjera" iz pera Srbina katolika Maksimilijana Sardelića objavljen u *Srpskom glasu* u rujnu 1898. Ovaj je članak u stvari odgovor na članak "Patriotizam" izašao u *Glaskniku dalmatinske eparšije* gdje je eksplicitno zastupano stajalište da srpstvo nije moguće bez pravoslavlja. Sardelić pak, s obzirom da je spadao među Srbe katolike i na sam naslov članka, donosi neočekivan osvrt. "Ipak svaki Srbin koji nije pravoslavni i ne može biti Srbin ako crkvenu narodnu istoriju ne shvati kao svoju, jer je ona očuvala srpsko jedinstvo".⁹ Ovakav zaključak znači zapravo podršku prevlasti pravoslavne hijerarhije i njihovih gledišta u *Srpskom glasu* i Srpskoj stranci i odudara od pokušaja liberalno-radikalne struje da se srpska nacionalnost u Dalmaciji konstituirala neovisno o pravoslavlju. Kao pokazatelj prevlasti konzervativaca u Srpskoj stranci i *Srpskom glasu* znakovit je i odnos lista prema Savi Bjelanoviću. Za razliku od razdoblja neposredno nakon njegove smrti, pod Mitrovićevim uredništvom, Bjelanovićeve uloga u Srpskoj stranci se u potpunosti minorizira. Tako npr. članak "Srpstvo u borbi", donoseći kratak pregled djelovanja Srpske stranke u Dalmaciji, Bjelanovića uopće ne spominje, a čak se ne bilježi ni godina njegove smrti.¹⁰

Isto je i s napisom u rubrici "Naši dopisi", gdje se Bjelanovića spominje u sjeni opisanja uloge vladike Kneževića i pravoslavne crkve u životu dalmatinskih Srba. U članku se u stvari sugerira da je Bjelanović bio vjerni sin pravoslavne crkve i ništa više.¹¹ U članku "Izvjestaj dr. Aleksandra Mitrovića o stanju srpskog novinstva u Austro-Ugarskoj prilikom sastanka Austro-Ugarskih slavenskih novinara" Mitrović se pored ostalog bavi i *Srpskim*

⁷ Najslikovitiji primjer osobnog razračunavanja je sljedeća Bjelanovićeve opaska: "Ali Sundečićeve riječi davno su postale sprdnja mlave djece, od kad je on mladijem kapetanicama, željnijem junačkihjeh zagrljaja stao muditi te svoje sjedine i balave poljupce." "Odgovor Jovanu Sundečiću". *Srpski list*, VII/1886, br. 21.

⁸ "Domaće", *Srpski list*, VII/1886, br. 22.

⁹ "Srbi triju vjera", *Srpski glas*, XIX/1898, br. 36.

¹⁰ "Srpstvo u borbi", *Srpski glas*, XIX/1898, br. 2.

¹¹ "Naši dopisi", *Srpski glas*, XIX/1898, br. 4.

glasom. Osvrćući se na početak srpskog nacionalnog pokreta, on glavnu ulogu u njegovu osnivanju daje Lazaru Tomanoviću, dok Bjelanovića opet stavlja u drugi plan.¹²

Osim toga tijekom Mitrovićeva uredništva sustavno je ignorirana i uloga Srpskog bratstva. Srpsko bratstvo, osnovano na skupštini Srpske stranke 23. 7. 1897. u Splitu, trebalo je, postati novi organizacijski okvir stranke. *Srpski glas* o radu skupštine i o osnivanju Bratstva izvještava dosta opširno donoseći čak i neke programske osnove, te sastav "promicateljskog odbora". Nakon toga uočljiv je napadni izostanak svake vijesti o djelovanju Bratstva. Ovdje treba uočiti da je na čelu Bratstva bio Ignacije Bakotić, Srbin katolik i predstavnik liberalno-radikalne struje u stranci te da je u vodstvu bilo dosta Srba katolika ili pripadnika liberalno-radikalne struje.¹³ Stoga ćemo, osvrćući se na odnos *Srpskog glasa*, prema Srpskom bratstvu prihvatiti stajalište koje iznosi Kosta Milutinović.¹⁴

Baš u vezi sa Srpskim bratstvom nalazimo na stranicama *Srpskog glasa* prve znakovite otvorenog sukoba. Riječ je ovdje o članku "Na kraju devetnaeste" te napisu u rubrici "Domaće" u broju 53 od 12. 1. 1899. Tu se po prvi put konstatira postojanje dviju suprotstavljenih struja u Srpskoj stranci, od kojih se jednu definira kao suprotstavljenu gledištima koja zastupa *Srpski glas*. Osim toga po prvi put se nakon 1886. pojavljuje ime Nikodima Milaša u političkim borbama. Iako Mitrović negira tvrdnju da Milaš ima odlučujuću riječ u *Srpskom glasu* i stranci, pokazat će se kasnije da je Milaš predvodnik konzervativne struje.¹⁵ Polemičke tonove nalazimo početkom 1899., tada u rubrici "Domaće" *Srpskog glasa*, od 26. 1. 1899. Po prvi put suprotnu struju naziva "radikalnom" i vezuje je uz list *Dubrovnik*, glasilo srpskog nacionalnog pokreta u južnoj Dalmaciji.¹⁶ Polemika se nastavlja pa tako *Srpski glas* u članku znakovitog naslova "Na izazivanja" oštrim tonom optužuje *Dubrovnik* i struji oko njega za raskol u Srpskoj stranci.¹⁷

Vrlo je zanimljiv tekst objavljen u rubrici "Naši dopisi" u *Srpskom glasu* od 7. 12. 1899. Riječ je naime o ostavci Aleksandra Mitrovića na uredništvo, koju on obrazlaže napadima na njegovu osobu. Međutim, više od toga, o sukobu unutar stranke govori Mitrovićeva tvrdnja da je u nekoliko navrata htio podnijeti ostavku, jer su uslijed sukoba u stranci pripadnici liberalno-radikalne struje htjeli na uredničku stolicu dovesti svoga čovjeka.¹⁸

Tijekom 1900. i 1901. polemički tonovi između *Srpskog glasa* i *Dubrovnika* postaju sve oštriji i učestaliji. Kao što smo vidjeli, krajem 1899. Aleksandar Mitrović je odstupio s mjesta urednika *Srpskog glasa*. Došavši na njegovo mjesto, novi urednik, Špiro Glišić nije unio nikakve promjene u dotadašnji pravac lista što je značilo nastavak prevlasti konzervativne struje u njemu. Takvo stanje pogodovalo je nastavku polemika. One su opet započele oko Srpskog bratstva.

¹² "Izvještaj dr Aleksandra Mitrovića o stanju srpskog novinstva u Austro-Ugarskoj prilikom sastanka austro-ugarskih slavenskih novinara", *Srpski glas*, XIX/1898, br. 24.

¹³ "Sa skupštine" *Srpski glas*, XVIII/1897, br. 31.

¹⁴ vidi bilješku 3.

¹⁵ "Na izmaku devetnaeste", "Domaće", *Srpski glas*, XIX/1898, br. 53.

¹⁶ "Domaće", *Srpski glas* XX/1899, br. 2.

¹⁷ "Na izazivanja", *Srpski glas*, XX/1899, br.44.

¹⁸ "Naši dopisi", *Srpski glas*, XX/1899, br. 47.

Dubrovnik u člancima "Jedan prijedlog" i "K našem prijedlogu" iznosi mišljenje da je Srpsko bratstvo bio idealni oblik političkog organiziranja i da je opozicija Srpskom bratstvu malena, ali da nadzire glasilo stranke.¹⁹ Ovo se naravno odnosi na *Srpski glas* i konzervativnu struju koja je, kao što smo predhodno vidjeli, u njemu imala prevlast. U rujnu 1900. Dušan Baljak položio je svoj zastupnički mandat u Dalmatinskom saboru. O tome *Dubrovnik* prenosi iz novosadske *Zastave*, da je "...Baljak otišao zbog zlog duha što je smetao i Bjelanoviću".²⁰ Odgovarajući *Dubrovniku*, *Srpski glas* mu ponovo pripisuje radikalizam (za kojeg smatra da je kriv za nepovjerenje Vlade prema Srbima). Srpsko bratstvo opisuje kao pokušaj da ta radikalna struja postigne utjecaj u stranci. Isto tako odbacuje optužbe o svom klerikalizmu, te brani Nikodima Milaša od optužbe da je utjecao na raspuštanje Srpskog bratstva. Na kraju *Srpski glas* sebi pripisuje ulogu nastavljača političkog pravca Save Bjelanovića.²¹ Nekoliko dana poslije, *Dubrovnik* donosi članak "Srpskom glasu", gdje ponavlja tezu o tome da je struja koja kontrolira *Srpski glas* malobrojna te odbacuje tvrdnju da oni slijede političku liniju Save Bjelanovića.²² U člancima "Ako nema zlotvora" i "Dubrovniče nevalja ti posao" *Srpski glas* nastavlja polemiku, ponovo optužuje *Dubrovnik* da pod cjenu raskola žele voditi odlučujuću riječ u stranci. Istovremeno *Srpski glas* sebe naziva nosiocem konzervativne struje.²³ Dodatne polemičke tonove donosi *Srpski glas* člankom "K našem sporu". Članak je zapravo otvoreno pismo Vladimira Simića, Đure Matavulja, Đure Obradovića, Jove Perića, u kojem oni iznose svoja stajališta. Oni uzrok sukoba također nalaze u Srpskom bratstvu, koje smatraju sredstvom radikalne struje da se postigne prevrat u Srpskoj stranci. Zanimljivo je reći da oni ponavljaju stajalište prema kojem je pravoslavlje osnova srpske nacionalnosti, te da tu činjenicu trebaju prihvatiti i Srbi katolici.²⁴ Polemiku je nastavio *Dubrovnik* u članku "Nećemo kompromis" gdje se zalaže za ideološku čistoću i radikalno sprovođenje srpskog nacionalnog programa. U tom kontekstu *Dubrovnik* odbija izborni kompromis s Hrvatima, dosljedno inzistirajući da je uvjet za bilo kakvu suradnju s Hrvatima, njihovo prihvaćanje srpske nacionalne misli.²⁵

Potkraj 1900. dvije struje se otvoreno sukobljavaju i na političkom polju. Naime, kao što smo vidjeli u rujnu 1900. Dušan Baljak daje ostavku na mjesto zastupnika u Dalmatinskom saboru, što je izazvalo naknadne izbore u kninskom izbornom kotaru. Prilikom izbora izbornika, u Kninu 7. 12. 1900., došlo je, u dotad jedinstvenom biračkom tijelu, do podjele. Na jednoj strani bili su oni koji su podržavali Andriju Vujatovića, kandidata (konzervativnog) vodstva stranke, a na drugoj strani pristalice Dušana Baljka, eksponenta radikalnog krila stranke. O tome piše *Srpski glas* u članku "Iz krajine kninske". Tu se izborni sraz Baljka i Vujatovića na izborima stavlja u kontekst želje lokalnih trgovaca da samovoljno upravljaju općinom, u čemu ih načelnik Vujatović sprječava. Stoga oni, preko podrške

¹⁹ "Jedan prijedlog", *Dubrovnik* IX/1900, br. 1. "K našem prijedlogu", *Dubrovnik*, IX/1900, br. 2.

²⁰ "Zastava", *Dubrovnik*, IX/1900, br. 40.

²¹ "Dubrovniku", *Srpski glas*, XXI/1900, br. 39.

²² "Srpskom glasu", *Dubrovnik* IX/1900, br. 41.

²³ "Ako nema zlotvora", "Dubrovniče nevalja ti posao", *Srpski glas* XXI/1900 br. 40.

²⁴ "K našem sporu", *Srpski glas*, XXI/1900, br. 41.

²⁵ "Nećemo kompromis", *Dubrovnik*, IX/1900, br. 41

Baljku žele oslabiti Vujatovića. *Srpski glas* kaže da su široki narodni slojevi i svećenstvo uz Vujatovića.²⁶

Ovo je samo još zaoštrilo polemike koje su se nastavile i sljedeće godine. Do koje mjere su, pak, sukobi kulminirali, govori i članak “Dubrovnik i Srbi na Primorju” objavljen u *Dubrovniku*. Tu se, naime, sasvim otvoreno govori o faktičkom postojanju dviju stranki unutar Srpske stranke u Dalmaciji te se sugerira njihovo odvajanje i samostalno djelovanje. Prvu struju list definira kao “umjerenu”, koja bi srpske interese štitila na isti način kao što to čini Srpski klub u sklopu Khuenove Narodne stranke u sjevernoj Hrvatskoj, suradnjom s vladom. Drugu struju *Dubrovnik* naziva “radikalnom” pripisujući joj liberalizam ali ne iznoseći detaljnije kakva stajališta ona zastupa i u čemu bi se trebao sastojati taj radikalizam.²⁷ U svom sljedećem broju *Dubrovnik* u članku “Srpski narod u Dalmaciji” ponovo struji oko *Srpskog glasa* pripisuje samovolju i uzurpaciju vodstva u glasilu stranke. Stoga predlaže osnivanje novog srpskog lista.²⁸ *Srpski glas* je odgovorio člankom “Novi juriš stara petljanija”. Odbijajući tvrdnje *Dubrovnika* o svom klerikalnom i natražnjačkom usmjerenju. *Srpski glas* kaže i sljedeće: “Raditi uspješno mogu samo ljudi koji žive s narodim u duševnoj zajednici, koji osjećaju njegove bolove, koji štiju njegova predanja.”²⁹ Dakle sebe deklarira braniteljem širokih slojeva pravoslavnog pučanstva u Dalmaciji, s kojim je *Dubrovnik*, po njegovu mišljenju, izgubio dodir. Ovo u stvari znači neizravno ponavljanje teze da je srpstvo moguće jedino kroz pravoslavlje.

Daljnje polemike prelamat će se u znatnoj mjeri kroz osobe Dušana Baljka i Krste Kovačevića, kao predstavnika liberalno-radikalne struje te Jose Kulišića i Andrije Vujatovića kao predstavnika konzervativne struje u Srpskoj stranci. Kao što smo već vidjeli Baljak i Vujatović sukobili su se na izborima.

Ovdje valja reći da je, prema pisanju *Srpskog glasa*, Baljak ostavkom htio ojačati svoj položaj u stranci te dospjeti u Carevinsko vijeće. Time se objašnjava i Baljkovo odbijanje da, u studenom 1900. dođe na skupštinu stranke u Zadar, prije nego mu se obeća kandidatura na izborima u Kninu. Budući da nije došao, za kandidata je postavljen Andrija Vujatović. Međutim ovdje valja imati u vidu držanje Jose Kulišića, kojemu *Dubrovnik* pripisuje zakulisne igre, s ciljem da se Baljak eliminira, iako u polemikama s Baljkom i Dubrovnikom Kulišić tvrdi kako je učinio sve da Baljka privoli na ponovnu kandidaturu.³⁰

Kad je riječ o Kulišiću i Kovačeviću, bit njihova sukoba svodila se na pitanje vodstva u Srpskoj stranci i to oko izravne kontrole *Srpskog glasa*. Joso Kulišić bio je predsjednik zastupničkog kluba Srpske stranke u Dalmatinskom saboru i vrlički gradonačelnik s velikim utjecajem na tamošnje birače. U literaturi o njegovoj ulozi u sukobima u srpskom nacionalnom pokretu u Dalmaciji ne nalazimo spomena. To ne smatramo opravdanim jer se Kulišić poslije Bjelanovićeve smrti nameće kao jedna od vodećih ličnosti u Srpskoj stranci i kao lider (možda i politički glasnogovornik episkopa Milaša) konzervativne struje. Stoga

²⁶ “Iz krajine kninske”, *Srpski glas*, XXII/1901, br. 6.

²⁷ “Dubrovnik i Srbi na primorju”, *Dubrovnik*, X/190, br. 2.

²⁸ “Srpski narod u Dalmaciji i Dubrovniku”, *Dubrovnik*, X/1901 br. 2.

²⁹ “Novi juriš, stare petljanije”, *Srpski glas*, XXII/190, br. 2.

³⁰ “Ko je kriv za razdor”, *Srpski glas*, XXII/1901 br. 9; “Naši dopisi”, *Srpski glas*, XXII/1901, br. 10.

ovdje valja istaknuti činjenicu da se tijekom velikog dijela 1899. (od broja 16 do broja 48) Kulišić potpisivao kao izdavač *Srpskog glasa* što sasvim jasno pokazuje njegov utjecaj u listu i stranci. Sasvim je opravdano stoga reći da je upravo on onaj na kojeg cilja gornji članak, kao onoga koji živi s narodom te koji je pogodan da bude vođa.

Članak “Što sad”, objavljen u *Srpskom glasu* od 7.3. 1901. otvoreno govori o mogućnosti da se Srpska stranka raspadne. Opisujući suprotstavljene struje, osvrće se prvo na onu oko *Dubrovnika*. Njenu politiku opisuje kao “ideološku”. Kaže kako ona ništa ne polaže na praktične političke pobjede niti računa s političkim okolnostima, već zastupa širenje srpstva, te bezobzirn u opoziciju prema Vladi i Hrvatima, uz suradnju isključivo s Autonomasima. Drugoj struju, koju sam zastupa, *Srpski glas* pripisuje praktičnu politiku očuvanja “*srpskih općina i mandata*”, te suradnju sa svakim, ako ta suradnja može koristiti srpskim interesima. Na istom mjestu *Srpski glas* odbija potrebu preuređenja stranke, smatrajući to uzrokom sukoba.³¹

Potkraj ožujka 1901. dolazi do smjene na uredničkoj stolici *Srpskog glasa*. Umjesto Špire Glišića urednikom postaje Špiro. J. Gerun, pravnik iz Dubrovnika. On, deklarirajući se kao bivši član srpske dubrovačke omladine, odmah poziva *Dubrovnik* na prestanak polemika. Iznoseći u članku “*Ma il plebeo ti guelfo o gibelmino mai*” svoje gledište na sukob u Srpskoj stranci on smatra da je srpski narod suviše siromašan i neprosvijeden da bi razumio sukob između “radikalaca” i “klerikalaca”. Stoga odbija tvrdnju da jedna ili druga strana slijede narodni smjer, jer narod taj smjer ne može davati.³²

U članku “Vjenčanje i poljubac”, *Srpski glas* raspravlja o sukobu u Srpskoj stranci, na nešto drugačiji način nego dotad. Uzroke sukoba razdvaja na načelne i osobne. U načelne uzroke sukoba ubraja pitanje preuređenja Stranke, gdje *Dubrovnik* smatra da je Srpsko bratstvo bilo jamac da konzervativno krilo stranke neće nametati svoja gledišta. Struja pak oko *Srpskog glasa* odbija preuređenje i prihvaća Srpsko bratstvo samo kao kulturno-prosvjetnu organizaciju. Ta struja odbija statutarno preuređenje stranke argumentirajući to nemogućnošću da unutar nacionalnog pokreta mogu postojati dvije stranke. Isto tako struja oko *Srpskog glasa* odbija načelo jednakosti članova stranke, naglašavajući potrebu da oni s više zasluga moraju u stranci imati više utjecaja, te potrebu da se zna narodni vođa. Pišući o kompromisima s Narodnom hrvatskom strankom, *Srpski glas* to opisuje kao političku trgovinu i odbacuje stajališta *Dubrovnika* da je to napuštanje načela.³³ Sasvim suprotno zvuči članak “Samoobmana”, izašao u *Srpskom glasu* tjedan dana kasnije. Tu se, naime, eksplicite tvrdi kako su *Srpski glas* i politička struja oko njega jedini pravi predstavnici srpskih interesa. Ponavlja se teza o tome kako je središte srpskog političkog života u sjevernoj Dalmaciji, gdje je srpska stranka na vlasti u mnogim općinama i odakle dolaze saborski zastupnici Srpske stranke. Na ovakvo pisanje *Dubrovnik* odgovara člancima “Vjenčanje i poljubac”, te “Na grobu Save Bjelanovića”. Tu se kaže kako je *Dubrovnik* jedini pravni slijednik liberalizma Save Bjelanovića, dok je *Srpski glas* skrenuo s toga puta. Istovremeno opet se struji oko *Srpskog glasa* prigovara uzurpacija tumačenja i izvršenja Bjelanovićeve političke opo-

³¹ “Što sad”, *Srpski glas* XXII/1901, br. 10.

³² “*Ma il plebeo ti guelfo o gibelmino mai*”, *Srpski glas*, XXII/190, br. 13.

³³ “Vjenčanje i poljubac”, *Srpski glas*, XXII/190, br. 14.

ruke. Osim toga ponovo se akcentiraju pitanja unutrašnjeg preuređenja, odnosno demokracizacije Srpske stranke.³⁴

U drugoj polovici 1901. polemike su se donekle stišale. Na stranicama *Srpskog glasa* počeli su izlaziti članci koji su najavljivali skupštinu Srpske stranke u Kninu. O njoj je pisano kao o prilici da se unutar stranke razriješe sukobi.

Međutim pisanje *Dubrovnika* na sve to baca malo drugačije svjetlo. U članku "Uoči skupštine" *Dubrovnik* odbija mogućnost da se na skupštini postigne sporazum, jer smatra da on nije moguć s onima koji odbijaju unutrašnju demokratizaciju stranke. Osim toga, šturo izvještavanje o tijeku skupštine, te izostanak svakog komentara dodatno rasvjetljuju činjenicu da struja oko *Dubrovnika* ne pridaje nikakav značaj skupštini i njenim rezultatima. S druge pak strane *Srpski glas* s puno ushićenja piše o skupštini, te vrlo opširno i detaljno izvještava o njenom radu. Tako iz članka "Sa srpske skupštine" doznajemo dosta pojedivosti o radu skupštine u Kninu. Najvažniji rezultat skupštine je osnivanje "Srpske zore" i upravnog odbora Srpske stranke. Ovo dvoje zapravo je značilo svojevrstan kompromis između konzervativnog i liberalno-radikalnog krila oko preuređenja stranke. Osnivanjem Srpske zore i Upravnog odbora stranke, razdijeljene su funkcije Srpskog bratstva, kojem je liberalno-radikalno krilo htjelo dati i političku i prosvjetnu ulogu, dok su se pak konzervativci slagali samo s njegovom prosvjetnom ulogom. Usprkos kompromisu i sama skupštinska rješenja upućuju da suprotnosti unutar srpskog nacionalnog pokreta u Dalmaciji nisu uklonjene. Već smo vidjeli da je *Dubrovnik* apriorno osporavao rad i rezultate skupštine. U svezi s tim, valja primijetiti da urednika *Dubrovnika*, Antuna Fabrisa nema na spisku nazočnih na skupštini iako je pozivom, koji je *Srpski glas* objavio, i on obuhvaćen. Na drugom pak mjestu može se zapaziti da se u posebnoj rezoluciji prihvaćenoj na skupštini, naglašava da Upravni odbor Srpske stranke ne može nadzirati rad Srpske zore. Ovo upućuje da je Upravni odbor, kao formalno vodstvo stranke i dalje u rukama konzervativnog krila stranke, dok je pak Srpska zora bila eksponent liberalno-radikalnog krila. Da je tome tako, svjedoči sastav Upravnog odbora gdje većinu članova imaju konzervativci. Osim toga za predsjednika upravnog odbora izabran je Joso Kulišić, za kojeg smo već rekli da se može smatrati središnjom figurom konzervativne struje. Ovaj izbor potvrdio je nastavak prevlasti konzervativaca ali i liderske Kulišićeve ambicije.³⁵ Iako nakon kninske skupštine i tijekom cijele 1902. doista prestaju polemike između *Srpskog glasa* i *Dubrovnika*, sukobi unutar srpskog nacionalnog pokreta u Dalmaciji nisu bili razriješeni. Pojavit će se ponovo krajem 1902., ali ovaj put u radikalnijem obliku, dovodeći do rascjepa u Srpskom glasu i Srpskoj stranci.

³⁴ "U oči skupštine". *Dubrovnik*, XI/190, br. 42.

³⁵ "Sa srpske skupštine". *Srpski glas*, XXII/190, br. 41.

Zaključak

U ovom radu ispitali smo sukobe koji su unutar srpskog nacionalnog pokreta u austrijskoj pokrajini Dalmaciji izbili nakon smrti Save Bjelanovića 1897. Nakon obradbe ispitivanja dosadašnjih historiografskih spoznaja o ovom problemu, i izvornog materijala pokazalo se da su stajališta koja je iznio Rene Lovrenčić gledišta, najbliža našim rezultatima.

Na prvom mjestu to je definiranje sukobljenih struja unutar Srpske stranke. Osnovni kriterij (ali svakako ne i jedini), koji je ujedno bio i najvažniji povod sukoba, jest problem definiranja srpske narodnosti u tadašnjoj Dalmaciji, a i šire, te odnos prema ulozi pravoslavne crkve u njenom definiranju.

Pripadnici *konzervativne* struje na ovaj problem su gledali tradicionalno i srpsku nacionalnost skoro su sasvim izjednačavali s pripadnošću pravoslavnoj crkvi. Svi ostali kriteriji bili su od daleko manjeg značaja. Ovo je impliciralo nastavak tradicionalno velike uloge pravoslavnog svećenstva u društvenom i političkom životu ali i podozriv odnos prema Srbima katolicima, koje se zahtjevom za poštovanjem tradicija pravoslavne crkve kao čuvara srpske nacionalnosti, neizravno poziva da prihvate pravoslavlje. Treba još dodati da konstatiranje pravoslavne vjeroispovijesti kao glavne (ali ne i jedine) "*differentia specifica*" srpske nacije, nasuprot katoličanstvu većine Hrvata, omogućuje da ova struja ima donekle blaži stav prema njima, što je, uz konkretne političke interese dovodilo do izborne suradnje s Narodnom hrvatskom strankom. S druge pak strane pripadnici *liberalno-radikalne* struje, pravoslavlju su pripisivali tek relativnu ulogu, stavljajući akcent definiranja srpske nacionalnosti na neke druge kriterije. Osim toga izvjestan broj pripadnika ove struje bili su Srbi katolici, a njima nije bilo prihvatljivo gledište o pravoslavlju kao prevladavajućem obilježju srpstva. Slijedeći dakle jezični kriterij, oni su, prema Hrvatima imali nepomirljiv stav. Ekskluzivizacija štokavskog narječja za srpski jezik vodila je u sukob, a nepostojanje vjere kao oštre razdvojnice moralo je dovesti do potpune isključivosti i nemogućnosti kompromisa. *Liberali-radikali* su stoga u potpunosti negirali postojanje hrvatskog naroda, te kao glavni uvjet za eventualnu suradnju s Hrvatima postavljaju zahtjev da oni prihvate "srpsku misao", tj. da prihvate srpsko nacionalno opredjeljenje.³⁶

U sklopu odnosa prema Hrvatima valja se osvrnuti na odnos obiju struja prema Vladi. Iako su i jedna i druga struja u biti imale isti krajnji cilj, srbizacija Dalmacije, ali različitim sredstvima, njihov odnos prema Vladi nije bio istovjetan. Pripadnici konzervativne struje bili su skloniji suradnji s Vladom i u političkom smislu težili su praktičnom jačanju položaja Srba unutar okvira Monarhije. Takvo stajalište donekle se može pripisati relativnoj izoliranosti sjeverne Dalmacije, gdje je bilo uporište ove struje, od dvaju centara tadašnjeg

³⁶ Srpska stranka je od samog početka svog djelovanja bila politički vrlo slaba. To je dovelo do suradnje s Autonomnom strankom, često s velikim uspjehom, pogotovu kad je riječ o lokalnim razinama. Ipak i sam *Srpski list*, ovu suradnju vidi kao političku trgovinu između dvije stranke koje nemaju baš puno zajedničkog. U promijenjenim okolnostima na prijelazu stoljeća, pripadnici konzervativne struje vide u Narodnoj hrvatskoj stranci politički umjerenog i nacionalno tolerantnog partnera, uz čiju pomoć će lakše afirmirati srpske interese. S druge pak strane, pripadnicima liberalno-radikalne struje Narodna hrvatska stranka nije bila prihvatljiva jer je bila hrvatska i jer je bila bliska vladi, pa su stoga preferirali Autonomne.

srpskog nacionalnog pokreta općenito, Crne Gore i Srbije. Nasuprot njima pripadnici liberalno-radikalne struje nisu bili skloni suradnji s Vladom, već im je bilo važnije uspostavljanje veza sa Srbijom. Oni ne polažu ništa na praktično političko djelovanje, već teže za proširenjem i učvršćenjem srpske nacionalnosti. Osim toga susjedstvo Crne Gore vjerojatno je išla u prilog radikalizmu ove struje.³⁷ Ovako suprotstavljena osnovna gledišta otvarala su pitanje prevlasti unutar Srpske stranke. U razdoblju kojim se ovdje bavimo prevlast konzervativne struje u vodstvu Srpske stranke i u *Srpskom glasu*, stalna je. To se najbolje očituje u pisanju *Srpskog glasa* čiji su urednici redom bili eksponenti konzervativne struje. Osim toga uočljiva su stalna nastojanja pripadnika liberalno-radikalne struje da zadobiju utjecaj u vodstvu stranke i u *Srpskom glasu*, a povremeno kad bi se pokušaji pokazali neuspješnim, javljala se ideja o potrebi razdvajanja i samostalnog djelovanja ovih dviju struja. Stoga ne možemo prihvatiti gledište koje Ganza-Aras iznosi, o tome kako je konzervativna struja slabija iako kontrolira vodstvo stranke i *Srpski glas*. Ova teza ne stoji, barem što se tiče razdoblja kojim se ovdje bavimo jer je upravo kontrola nad *Srpskim glasom* i vodstvom Srpske stranke značila i prevlast.

Jedno od pitanja kroz koje su se prelamali sukobi oko prevlasti u Srpskoj stranci jest i pitanje njenog unutrašnjeg preuređenja. Konzervativna struja je nastojala očuvanjem instituta plebiscitarnog “vođe” stranke, kakav je svojevremeno bio Bjelanović, nametnuti svoj utjecaj, odbijajući bilo kakvo statutarno preuređenje.

Liberalno-radikalna, pak struja, zahtijeva upravo to, statutarno preuređenje Srpske stranke, težeći da tim putem zadobije što veći utjecaj. Na skupštini stranke u Splitu u kolovozu 1897. pripadnici liberalno-radikalne struje su uspjeli nametnuti Srpsko bratstvo, kao organizacijski okvir stranke. Međutim potpunim ignoriranjem i opstrukcijama konzervativaca (što se vidi iz pisanja *Srpskog glasa*) ova organizacija nikad ne preuzima predviđenu ulogu. Vremenom se pokazalo da se konzervativci nisu slagali s političkom ulogom Srpskog bratstva, dok im je kulturna funkcija bila prihvatljiva. U tom smislu je išlo i kompromisno rješenje, postignuto na skupštini Srpske stranke u Kninu u listopadu 1901. Osnovano je posebno kulturno prosvjetno društvo, Srpska zora, dok je pitanje organizacijskog okvira riješeno osnivanjem Upravnog odbora Srpske stranke.

Sukobi konzervativne i liberalno-radikalne struje, prelamali su se i kroz ulogu pojedinih ličnosti. Tu u prvom redu valja istaknuti Josu Kulišića, saborskog zastupnika i vrličkog gradonačelnika. U svim gore navedenim radovima, njegovo se ime uopće ne spominje, što ne smatramo opravdanim. Naime, u ovom razdoblju Kulišić je najekspoziraniji predstavnik konzervativne struje, a sudeći prema pisanju *Srpskog glasa*, ali i *Dubrovnika*, konzervativci su mu bili namijenili uloga novog “vođe” Srpske stranke. Od pripadnika liberalno-radikalne struje najčešće se spominje Dušan Baljak, koji je ostavkom, a zatim i ponovnim kandidiranjem htio ojačati kako svoj tako i položaj liberalno-radikalne struje. Treba također spomenuti episkopa Nikodima Milaša, čije se ime ustrajno provlači u pozadini svih polemika i koji je prema svemu sudeći bio stvarni lider konzervativne struje. Od ostalih

³⁷ Ovo gledište preuzeli smo od Renca Lovrenčića (vidi bilješku 5) ali ga ne smatramo apsolutnim. Zemljopisnoj udaljenosti, u tadašnjoj vrlo slabo povezanoj Dalmaciji, nije moguće odreći značaj.

valja spomenuti Krstu Kovačevića i Andriju Vujatovića čija uloga u ovom novinskom sukobu nije bila toliko izražena.

Na kraju valja ponoviti da u razdoblju od 1897. pa do kraja 1901. u Srpskoj stranci traju sukobi, prouzročeni nestankom čvrstog vodstva Save Bjelanovića. Oni se prelamaju kroz niz pitanja, na koja svaka od struja nudi oprečne odgovore. Polemike i sukobi bili su se tijekom 1901. toliko zaoštrile da je već počelo biti govora o rascjepu u Srpskoj stranci. Ipak sukob je riješen na skupštini stranke u Kninu 1901. To će se pokazati samo kao privremeno rješenje jer osnovni problemi nisu bila otklonjena. Nakon razdoblja relativnog zatišja tijekom 1902., sukob će ponovo buknuti pod kraj te i tijekom 1903. godine.

Tihomir Rajčić: CONFLICTS WITHIN THE SERBIAN PARTY IN AUSTRIAN DALMATIA BETWEEN 1897-1902

Summary

The author investigates the conflicts within the Serbia party in Dalmatia in the period from 1897 to 1902. The author concludes that the conflicts were the consequence of a latent division within the Serbia party between the followers of a radical course and those belonging to the conservative branch and that their immediate cause was the disappearance of the firm leadership of Savo Bjelanović who had been the head of the party for a long number of years. The followers of the radical course voiced their opinions in the newspaper *Dubrovnik* while the conservatives divulged their opinions on the pages of the official party paper *Srpski glas*. The course of the conflict is depicted chronologically in order to show how it grew out of subdued disagreements into publicized struggles which at the time were characteristic for relations with the Croatian press.

This period of polemics and conflicts brought to the surface some of the basic problems over which the two parts of the party conflicted. First of all there is the question of influence within the leadership of the party and the party paper *Srpski glas*. Closely connected with this is the question of the inner rearrangement and democratization of the party and the issue of the leadership ambitions of the most exposed representatives of both party segments. The problem of defining the Serbian nationality in Dalmatia of the time, which was the main ideological basis of the conflict between the two courses, was of special relevance.

These conflicts became so pronounced during 1901 that there was talk of a split within the party. However the convention of the party in October 1901 in Knin introduced certain changes and an appeasement of the conflict. In spite of the open resistance of the radicals to the convention and its results, there are no conflicts within the Serbian party in 1902. They will burst out in full force only the next year.